

azonosulás és a szovjet hatalommal, valamint a forradalom leverése utáni – Kádár János nevével fémjelzett – új vezetéssel szembeni nyílt ellenszenv. Az újságok bőséges terjedelemben tárgyalják azokat a tüntetéseket, kezdeményezéseket, melyek a nyugati országokra, elsősorban az USA-ra, valamint az ENSZ-re helyeztek nyomást, hogy nyújtsanak segítséget a magyaroknak a szovjet megszállókkal szemben. Szintén küldetésüknek érezték a magyar menekültek támogatását, új hazájukba történő beilleszkedésük megkönnyítését. Mindkét sajtóorgánum a forradalom leverése utáni hónapokban, sőt, években is folyamatosan foglalkozott – hol kisebb, hol nagyobb terjedelemben – a magyar nép ügyével, bízva abban, hogy belátható időn belül eljön az idő, amikor Magyarország valóban szabad, független ország lehet.

Varga Balázs

Arcok a múltból

Egy vállalkozó dinasztia alapítója, Jánosi Engel Adolf

A gazdaságban előrevivő folyamatok egyik eredője a lehetőségeket kiismerő, intellektusában, akaratában és képességeiben bízó személyiség. Ilyen volt az Engel dinasztia alapítója, akinek meghatározó szerepe volt Pécs és az ország gazdaságának, üzleti kultúrája sikerének megteremtésében. Bár utódai – más hasonló családokhoz hasonlóan – többségükben nem tudták produkálni az alapító sikerességét, az Engel-utódok más irányban, de máig kamatoztatták képességeiket, történetileg is fenntartva az alapító emlékezetét. Az Engel családot a sorsfordító fordulatok nem kímélték – gazdasági válságok, a jobb- és baloldali diktatúrák egyaránt nehezítették sorsukat, melyeket átvészelve őrzik nevük becsületét, örökölték az alapító szellemiségét.

A vállalkozó közgondolkodásunk egyik kulcsfigurájává vált. A vállalkozások tömegesedése, a vállalkozói igény általában hangoztatott elve éppúgy jelzi ezt, mint azok a gazdaságideológiai koncepciók, amelyekben a vállalkozó mint a társadalom jövőjét alakító személyiség jelenik meg. Magát a vállalkozói magatartást, a vállalkozói funkciót legszemléletesebben Jean-Baptiste Say fogalmazta meg. Nála a vállalkozói funkció a termelési tényezők, a tőke és a munka sajátos kombinációja. Schumpeter a korai vállalkozói képekről árnyaltabban alkot véleményt. Szerinte a gyakorlati kezdeményezőkézség, tettvágy, gazdagodni, győzni akarás egyfajta vezető magatartással, személyiségvonásokkal párosul. Schumpeter az új kombinációk megjelenítését azért tartotta szükségesnek, mert a gazdaságtörténeti szempont érvényesítésére törekedett.

A hazai gazdaság- és ipar-, meg kereskedelemfejlesztésben kiemelkedő vállalkozó személyiségek sorát találjuk. Számosan a helyi, lokális vagy régiós fejlődésben vittek szerepet, sokan eljutottak azonban országos, sőt, nemzetközi színterekre is. A magyarországi vállalkozások története összefügg a polgárosodással. A XVIII. századi városi szerveződések során a mezővárosokban a földesurak akadályozták a polgárok privilegizált jogállását. Paradox módon ez a mezővárosi korlátozott autonómia teremtette meg a lehetőséget a „modern” értelemben vett polgárosodás megindulására. Ezekben a városokban ugyanis a céhek és a kereskedők nem tudták megakadályozni azt, hogy a földesurak – saját bevételeik

növelésére, hitelforrásaik bővítésére ne telepítsenek be görög, örmény meg zsidó kereskedőket. Ezek, a főleg kiskereskedelemmel, termény- és gabonakereskedéssel foglalkozó vállalkozók mindenütt a gazdasági és társadalmi változások letéteményeseivé lettek. Pesti vállalkozók jelentős része került ki hajdan a dunántúli mezővárosokból, zsidó közösségekből.

Baranya megye bányászata, a fakitermelés tömeges, iparszerű gyakorlata az 1780-as évektől számottevő. A feketekőszén 1782-től számítható egyre bővülő felhasználása mellett a mecseki erdők sokaknak adtak megélhetést. A városiasodással és a települések növekedésével megindult építkezések, meg a bányászat faszükséglete a fakitermelés növelését igényelték. A sokféle föld- és többségében paraszt bányatulajdonos, a fakitermelés egyéni volta a folyamatos, szervezett ellátást egyenetlenné tették.

A kereskedelmi tőke mint az ipari tevékenységet megalapozó forrás a középkor óta követhető az európai gazdaságfejlődésben. Magyarországon is adódnak tipikus vállalkozók, akik ilyen tőkével teremtettek forrást ipari vállalatok megalapozására, gondoljunk a Justus, a Hatvani, a Goldberger, a Weiss családokra vagy a baranyai Engel családra.

ENGEL ADOLF (1820–1903)

A bonyhádi születésű Engel Péter szegény izraelita kereskedősegédként járta a Bonyhád környéki falvakat, hisz a városokba nem költözhetett. II. József türelmi rendelete nyomán azonban egyes izraelita családok, nehezen ugyan, de engedélyekkel betelepedhettek a városokba. A többnyire szegény kereskedők lassan vagyonosodtak, vagyonuk házasságkötéseikkel is bővíthettek. Pécs városában 1790-ben két zsidó család lakott. Egyikük, Fuchs Salamon zsbárus volt, akinek özvegyét, Fuchs Lizát vette nőül a bonyhádi Engel Péter. E jogon Engel Péter pécsi lakos lehetett, ahol kisebb-nagyobb kereskedelmi ügyleteket folytatott. Felesége elhunytával Engel Péter ismét özvegyasszonyt vezetett oltárhoz: 1819. február 21-én özvegy Schwalbachné Szüszkin Máriát Németbólyban. Ebből a házasságból született ugyanott Engel Adolf 1820. február 6-án, öccse, Simon pedig 1822-ben.

Engel Péter halála után a még gyermek Engel Adolf gyufával, ceruzával, egyéb cikkekkel kezdett házalni. Fütetlen szobákban lakott, közben a püspöki könyvtárban olvasott, tanult. A magyar mellett a franciát és a hébert – hamarosan bejáratos lett az iskolázott társaság körébe. Művelt, társaságbeli fiatalemberré vált, akit elismernek, és figyelemre méltó jövőt jósolnak neki. Az ismertség és bizalom hozzásegíti ahhoz, hogy 1836-tól további jelentősebb üzletekbe kezdhet, bútort- és ruhaboltot nyit. Néhány ügynököt szerzöttet, a városi polgárokat és a vidéki uradalmakat egyre több helyen szervezi be és látja el különböző árukkal.

A pécsi polgárság egyik jó nevű családjából nősül, 23 évesen, 1843 májusában veszi nőül Justus Annát (Ninát). A házasságból kilenc gyermek született (József, Sándor, Gyula, Mór, Helen, Berta, Lujza, Ludvika és Marianna).

Jánosi Engel Adolf

SIKERES ÜZLETEK

1848/49-ben nemzetőrként szolgál. Üzleti érzéke és tehetsége révén a forradalom után tovább bővítette vállalkozásait. Erdő-

ket vásárol, fafeldolgozásba kezd, amit széles körű kereskedelmi hálózatán (az Engel-fatelepeken) keresztül értékesít. Fát szállít az építkezésekhez, a vasútnak, később a fejlődő bányászatnak. Franciaországba dongafát szállít, visszafelé Hamburgból és Stájerországból furnért hoz, amelyet a hazai és saját bútorgyártása használ fel. 1857/60 között gyors ütemben épül ki az Engel-i gazdasági vállalkozás, több ezren dolgoznak különböző vállalkozásaiban. Pécssett a Balokány mocsaras részén vízrendezésbe kezd, uszodát, később a városban a Czindery-kert megvétele után fatelepet, gőzfűrészüzemet, fafeldolgozót, közte parkettagyárat, raktárt és gőzfürdőt épít. A Czindery-kertet a város „közkertjének” adja át, elsősorban jótékonyági céllal és nem utolsósorban a Pécsi Dalárda számára, amelynek tiszteletbeli tagja és lelkes támogatója volt. Pécsi, majd országossá terebélyesedő tevékenysége, különböző befektetései, pénzügyi tranzakcióinak sikere, a városi építkezésekben való részvétele, a különböző adományoknak nem kevésbé áldozatosságának és a közérdek szolgálatainak köszönhetően nagy megbecsülésnek örvendett és ez egész életén át kísérte.

Családjából Sándor és Gyula fiainak birtokokat vásárol, bevonva őket vállalkozásaiba. Alapos tájékozódás után megvásárolja a jánosi uradalmat, a szopoki és a komlói területekkel együtt. A területre részletes termelési tervet készítettett, az uradalom alkalmazottait, a parasztokat, bérlőket, munkásokat, intézőket személyesen választotta ki. Problémáikra igyekezett minél sokoldalúbb megoldásokat találni és kora szintjét meghaladó üzemvitelt és szociális gondoskodást szervezett meg birtokain. Mint Jánosai község kegyura a templomot és a plébániát rendbe hozatta, fenntartásukról gondoskodott, a pécsi papneveldében a birtokáról papi hivatásra készülő fiatal tanulmányait fedezte, a püspök ezt a növendéket szentelte pappá, majd nevezte ki plébánossá Jánosiba. Ő mint az uradalom papja sokat segített kegyurának a birtok lelki és ezen keresztül gazdasági igazgatásában. Válogatott szakembereket szerződtetett, az akkori technikai szint legjobb gépeit szerezte be, a növekvő mezőgazdasági termelés, az erdőgazdaság rendezettségét nevet szerzett birtokosi tevékenységének.

Jánosiposztán 1900-ban építtette fel a ma is látható kastélyt. A birtokközpontban iskolát építtetett, teljes felszereltségéről, közte tornaszerekről is gondoskodott. A cselédség gyermekei ingyen tanszereket és tankönyveket kaptak, továbbtanulásukat szorgalmazta, támogatta.

Az 1878-as párizsi világiállításon Engel cége aranyérmeket nyert, az 1880-as bécsi, majd más európai kiállításokon sorra nyeri el a különböző díjakat. 1885-ban érdemeit felterjesztik a királyhoz, aki Engel Adolfnak 1886-ban közigazdasági érdemeiért, a város és megye fejlődéséért végzett munkájáért, állhatatos és tiszteletre méltó tevékenységéért nemességet adományozott. I. Ferenc József király a 386/1886. és 892/1887. sz. alatt a „királyi könyvbe” történő bevezettetést „kegyelmesen megengedvén” Engel Adolfnak és mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékának a „jánosai” előnevet használni engedte.

A BÁNYÁSZAT MEGALAPOZÁSA

A jánosi, szopoki és komlói területen az ismert köszénkibúvások nyomán 1890 és 1892 között geológiai feltárásokat végeztetett. Jex Simon bányamérnök a már ismert komlói köszéntelepeket művelésre érdemesnek találta. 1895-ben megnyitják az Adolf-tárót, majd 1898-ban az első komlói függőleges aknát mélyítik le. Az aknát feleségéről, Annáról nevezi el. 1904-ben a faszerkezetet vasszerkezetre cserélték. Az akna 1896 és 1965 között termelő aknaként önállóan, majd a Kossuth-akna egységeként szerepelt. 1965-től Tanbánya volt, 1993-ban feladták.

Engel idős korára Bécsbe költözött, 1903-ban hunyt el. Birtokai sorsa változatosan alakult. A bányamű 1907-ig volt az Engel család tulajdona, aztán részvénytársasági formában (Dunántúli Kőszénbánya Rt.) működtették, majd a szénkonjunktúrát kihasználva, jó érzékkel 1909. március 1-jén a magyar államnak adták el. A Komlói Magyar Királyi Kőszénbánya a bányák államosításáig (1946) állt fenn, azután változó szervezeti formák után a mecseki szénbányászat utolsó mélyművelésű bányájaként 2000. január 1-jén zárta be kapuit.

*Jánosi Engel Adolf szobra
Komlón*

Jánosi Engel Adolf halála után a család egyik tagja, Engel Bayersdorf Erna szobrászművész nő alkotta meg mellszobrát. A szobor története fordulatos. Elsőként a jánosi kastély előtt állított posztamentről a jánosi iskola elé került. 1919-ben ledöntötték, majd 1920-ban újra az iskola elé helyezték. 1944 decemberében ismét ledöntötték és a kőszénbánya gépkocsiszínebe helyezték el. 1945-ben ismét visszaállították eredeti helyére, 1950-ben ismét levették talapatáról. Beolvasztásáról döntöttek, ám néhány Kossuth-aknai bányász a szobrot Komló község 1914–1918-as hősi emlékművébe falazta be. 1954 tavaszán Kutnyánszky József múzeumigazgató a városi múzeumi gyűjteménybe mentette. 1991-ben került jelenlegi helyére, az ún. Múzeumkertbe. A szobrot a bányásznapokon rendszeresen megkoszorúzzák, így emlékezve Komló és környéke első fejlesztőjére.

A VÁLLALKOZÓI SZEMÉLYISÉG ÉS HAGYOMÁNYA

Mi a jellemző a vállalkozói személyiségre, Jánosi Engel Adolfra? Mindenekelőtt az, hogy stratégiai pozíciói birtokában – föld- és erdőtulajdon, bányabirtokok, nagyszámú bérmunkás, jó pénzügyi elgondolások és megvalósítás, a feldolgozási és kereskedelmi kör bővítése – a gazdasági reprodukciós folyamatokban tágabb döntési kompetenciával rendelkezhetett, mint mások. Ilyen értelemben Jánosi Engel Adolf egyaránt töltötte be a vállalkozó, az igazgató, a tőkés szerepkörét, munkája azonban túlnyúlott vállalatai szintjén, érintette a bankárok, földbirtokosok, városi önkormányzatok, országos igazgatási szervek kompetens rétegét is. Jánosi Engel Adolf személyében olyan sajátos vállalkozói típus jelent meg, akinek tevékenységét a szaktudás legitimálja, döntései individuális autonóm jellegűek és egy meritokratikus értékrend hordozója.

Jánosi Engel Adolf vállalkozói tevékenységének kedveztek a társadalmi feltételek, amelyekben a gazdasági környezet kihívásai nem kényszerhelyzetekként, hanem alternatívaként jutottak érvényre. Az ő korszakában az is elősegítette e vállalkozói típus kibontakozását, hogy a vállalkozások intézményi kapcsolataiban a pénzügyi és nem az adminisztratív jegyek domináltak.

Volt azonban még egy olyan vonás, amely máig szóló tanulság a vállalkozók számára. Ez pedig az, hogy egész gondolkodását és elképzeléseit, valamennyi cselekedetét az élő ember öröme és bánata hatotta át. A kapitalizmust megelőző idők vezéreszméje még nem vesztette el érvényét: „*Omnium rerum mensura homo*” – Minden dolog mértéke az ember.

Krisztián Béla